

28/12

25

GESTALTERNA HOS PROUST

I anslutning till ett par nyutgivna arbeten diskuterar Herbert Tingsten i denna och en följande artikel några frågor om Marcel Prousts författarskap.

UNGEFÄR SAMTIDIGT har två nya böcker om Proust utkommit. Båda är på en gång biografier och litterära analyser. Den amerikanske professorn Richard H Barker (*Marcel Proust, A Biography*, Faber and Faber, 36 shilling) har samlat resultatet av sina forskningar i ett band; engelsmannen George D Painter, tjänsteman vid British Museum, har utgivit första delen av ett stort arbete (*Marcel Proust, A Biography*, vol. I, Chatto and Windus, 30 shilling). Barkers bok är ett relativt anspråkslöst arbete, som dock innehåller åtskilliga detaljer och synpunkter som inte finns i någon tidigare Proustbiografi. Man störs något av den nästan genomgående lätt ironiska stilen, som ibland tycks markera ett slags beskyddande överläsenhet mot Proust; i kritiken av olika sidor av vad som något överdrivet brukar betecknas som Prousts filosofi har Barker enligt min mening rätt. Painters något senare publicerade bok framträder med helt andra anspråk. Ett högmodigare förord får man leta efter. "Jag har sökt att skriva en definitiv biografi över Proust", förklarar Painter. "Jag tror mig kunna påstå att omkring nio tiondelar av den berättelse som här framläggs är ny i den biografiska produktionen om Proust och att å andra sidan tidigare levnadstecknare endast har använt ungefär en tiondel av det existerande källmaterialet."

Dessa förbluffande anspråk torde i huvudsak vara välgrundade. Painter beskriver Prousts liv mer ingående än någon annan författare; han lämnar också nya och viktiga bidrag till den redan omfattande litteraturen om förebilderna till Prousts romanfigurer. En ofrånkomlig svaghet är att biografien i så stor omfattning bygger på brev; därmed följer att Prousts relationer till vänner och mondana bekanta ofta blir säkrare och klarare belysta än hans förhållande till sina närmaste, främst modern och fadern. Painter ger också perspektiv på Proust och hans idéer, i flera fall högst tveklaktiga perspektiv, men de framförs med en lidelse och en sinnrikhet som kommer läsaren att ännu en gång

Greve Robert de Montesquieu, en av Prousts förebilder till baron de Charlus.

uppleva sökandet efter den förlorade tiden.

I det följande skall jag inte recensera och sammanfatta, utan stanna vid några av de problem kring Proust som Barker och än mera Painter aktualiserar och diskuterar. Jag vill blott betona att den skarpsinnigaste och mest givande boken om Proust fortfarande synes mig vara Léon-Pierre-Quints blott ett par år efter Prousts död utgivna biografi.

I sin minnesbok om skolkamraten och ungdomsvännen Marcel Proust (1926) skriver Robert Dreyfus att ingenting liknar mindre en nyckelroman än "A la recherche du Temps perdu" och att det i regel är fåfängt att söka förebilder till romanens gestalter. I ett annat sammanhang hävdar Dreyfus att Proust skapat "flera levande varelser" än någon annan fransk författare utom Balzac. Dreyfus citerar också i boken ett brev från den unge Proust, som påstår att vår föreställning om "karaktärer" är be-

roende på idéassociationer; "vi konstruerar i vårt huvud en karaktär med stöd av några få drag som vi anser förutsätta andra" (om en människa visar medlidande, tror vi att hon är god och känslig, exempelvis). Dessa notiser från Dreyfus ger en utgångspunkt för diskussionen om Prousts figurer.

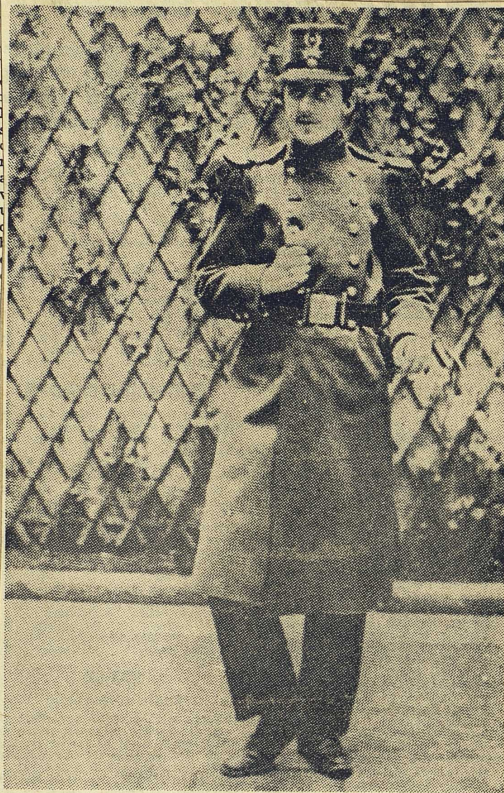
Vad är en "karaktär"? Henry James uppställer som en förran för karaktärsteckning att den tecknade skall ses "från alla sidor" (all around); vi menar väl i allmänhet att vi skall tycka oss känna honom som en verklig person vi känner mycket väl (utan att kärlek eller vänskap starkt förvrider bilden) och att vi skall tro oss någorlunda kunna förutsätta vad han skall göra i skilda lägen. Teckningen blir självfallet lättare då det finns några dominanta egenskaper; om dominansen blir mycket skarp (girigheten hos Grandet eller Earlförwards i "Riceyman Steps"),alar vi snarare om typer än karaktärer. Utgår man från denna vaga definition, synes det uppenbart att Proust inte velat eller i varje fall inte lyckats teckna karaktärer. I små noveller eller romaner av James, låt oss säga "Washington Square" eller "Daisy Miller", finns trots förbehållsamenheten och pryderiet flera karaktärsporträtt än i Prousts hela produktion. En sida av detta, kanske den viktigaste, är att moraliska problem knappast finns vare sig hos Prousts figurer eller i hans hållning till dem. "Från rent litterär synpunkt", skriver Mauriac, "ligger romanens (A la recherche) svaghet och begränsning i att det mänskliga samvetet är frånvarande. Ingen av dessa varelser känner moralisk oro, samvetsbetänkligheter eller samvetskval..."

Ja, man kan väl tillägga att Proust aldrig visar sig medveten om att förvecklingar av denna art existerar och att inte ens önskan att vara god — utom i meningen älskvärd och behaglig — skymtar i hans böcker; några goda människor finns visserligen (gamla släktingar och tjänarinnor), men de är det utan varje svårighet, utan komplikation. Det finns inte ens lyckliga eller olyckliga, harmoniska eller disharmoniska människor hos Proust — annat än för tillfället, på grund av yttre framgångar eller misslyckanden.

Är då Prousts figurer typer? Endast i den meningen att de alla representerar ungefär samma typ; de söker alla framgång främst i sexualjakt och societetsjakt och

behärskas alltså, utan att detta uppfattas som något egendomligt eller förkastligt, av en hänsynslös egoism. Skillnaderna mellan baron de Charlus, Swann och damerna Guermantes är från denna synpunkt oväsentliga. Vad som skiljer dem är kön, ålder, grader av lystenhet och intelligens, uppträdande och gester. De känslor de har utanför jaktivern är allmänmänskliga och alltså inte karaktäriserande — en smula tillfälligt medlidande, längtan, saknad, och det är i beskrivningen av jakten och av dessa känslor som Proust excellerar.

Kan Proust då inte skapa levande människor? I en begränsad mening är han en mästare på området. Ty inom den kollektiva typ som han presenterar framställs de yttre olikheterna med öoverträffad klarhet och kvickhet och här till kommer att figurernas särdrag är iögonfallande och extrema. Vi glömmar aldrig hur aktörerna ävlas i midda hos Guermantes, hur åldrandet bakom de skilda maskerna spåras i "Le temps retrouvé", hur nio herrar uppstår

Marcel Proust i arméuniform 1890.

en monokel i "Swann". Dessa människor blir sannerligen "levande" — i en viss mening. Vi kommer ihåg dem bättre än "karaktärer", liksom vi lätt kommer ihåg extravaganser, lyten, abnormiteter, folk som uppträder med exceptionell sirlighet eller exceptionell oförskämhet.

Detta synes vara förklaringen till att sådana uttalanden som de nyss citerade av Dreyfus kan, alltefter den synpunkt som anlägges, påstås vara precisa eller absurda. Visst är Prousts mästerverk en nyckelroman, om man så vill, men

till varje figur finns det flera nycklar. Och detta beror på att figurerna inte är karaktärer, utan yttre variationer på en enhetlig typ. Därför blir också sökandet efter förebilder på en gång givande och relativt ointressant — man finner det man söker, till övermått, men tyfnden ger mera för skandalkrönikan än för begripandet av Proust.

Painters noggranna och underhållande beskrivning av förebilderna till en rad figurer i "La recherche" ger utmärkta illustrationer till detta förhållande. Den lärde och spirituelle Bergotte fick sitt

namn genom att Proust kombinerade monsieur Bergeret — i Anatole Frances samtidshistoriska romaner — med författaren Paul Bourget. Själva figuren är en blandning av France, Bourget och många andra, såsom Renan, Barrès, Lemaitre och i någon mån Bergson. Men dessa "förebilder" var högst skilda karaktärer och uppträdde, politiskt och privat, helt olika. Då det talas om de många förebilderna visar detta att figuren Bergotte hopfogats av ett antal yttre särdrag hos skilda personer och utrustats med kvickheter och reflexioner från olika håll. Den store pederasten baron de Charlus brukar sedan gammalt identifieras med den elegante, aristokratiska och nästan till vanvett snobbige diktaren greve Robert de Montesquiou. Men Painter visar att han, särskilt på äldre dagar, mera påminde om en annan i societeten känd homosexuell, baron Doasan, vilket kan förklara att Charlus fömligen snabbt och oförmedlat utvecklades till ren knöl och grovhuggare; även Oscar Wilde och dennes älskare lord Alfred Douglas anses ha lämnat bidrag till Charlus. Markis de Gallifet, ryktbar som hjälte vid Sedan, kommunardmördare och krigsminister under Waldeck-Rousseau — men kanske främst som kvinnojägare — framträder i romanen som general de Froberville, vars monokel liknade "ett ohyggligt sår, som det var hedersamt att ha förvärvat men onständigt att förevisa". Denna med glans skildrade kavalkad av förebilder och figurer bekräftar att Proust spelade med marionetter; dockorna kunde just på grund av sin begränsade individualitet lätt fördes med ett leende från grevinnan de Chevigné, en kärleks sorg från grevinnan de Greffulhe och en kvickhet från Madame de Caillavet.

Genom den särprägel eller om man så vill begränsning som jag här stannat vid blir Proust självfallet inte mindre som författare. Det är hans egenart som ger originaliteten och mästerskapet. Men Proustbeundrarna gör sig förgäves besvär då de vill göra honom till moralist och karaktärstecknare.

HERBERT TINGSTEN